

بررسی مقاصد شریعت در نکاح از منظر فقه امامیه

۱. آفتان مظهر فرهود الجنبایی: دانشجوی دکتری، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

۲. محمد امین فرد*: دانشیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

۳. احمد مرتاضی: دانشیار، گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و علوم اسلامی دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: m.aminfard@tabrizu.ac.ir

چکیده

نکاح در شریعت اسلامی یکی از مهم‌ترین احکام دینی است که به‌عنوان پیوندی مقدس میان مرد و زن، علاوه بر برقراری روابط جنسی مشروع، به دنبال تحقق اهداف گسترده‌تری در زمینه‌های فردی، اجتماعی و اخلاقی است. مقاصد شریعت در باب نکاح، شامل حفظ نسل، ایجاد آرامش روانی برای زوجین، تقویت روابط اجتماعی و خانوادگی، برقراری عدالت اجتماعی و حفظ عفت و پاکدامنی است. این اهداف و حکمت‌ها نه تنها در سطح فردی بلکه در سطح کلان اجتماعی و فرهنگی نیز تأثیرگذار هستند. مقاصد شریعت در فقه امامیه نسبت به سایر مکاتب فقهی اسلامی تفاوت‌هایی دارد. در فقه امامیه، تأکید ویژه‌ای بر حقوق معنوی و اخلاقی زوجین، به‌ویژه در زمینه مهر، نفقه و حقوق متقابل زوجین وجود دارد. این در حالی است که در سایر مکاتب فقهی، مانند فقه حنفی، شافعی و مالکی، تأکید بیشتری بر جنبه‌های اقتصادی و حقوقی روابط زناشویی وجود دارد. در مجموع، مقاصد نکاح در تمامی مکاتب فقهی به حفظ نسل و آرامش روانی زوجین اشاره دارند، ولی در فقه امامیه بر اهمیت تربیت نسل صالح و پرورش اخلاقی در خانواده تأکید بیشتری شده است. این تحقیق به بررسی مقاصد شریعت در باب نکاح در فقه امامیه و تطبیق آن با سایر مکاتب فقهی پرداخته و هدف آن تحلیل تفاوت‌ها و شباهت‌های موجود در این مقاصد است. نتایج تحقیق نشان می‌دهند که در شریعت اسلامی، نکاح نه تنها به‌عنوان ابزاری برای ارضای نیازهای جسمی و جنسی، بلکه به‌عنوان وسیله‌ای برای تقویت اخلاق، عدالت و پیوندهای اجتماعی و خانوادگی مطرح است.

کلیدواژگان: نکاح، مقاصد شریعت، فقه امامیه، عدالت اجتماعی، تربیت نسل

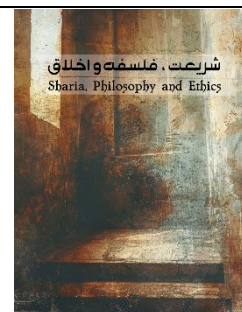
شیوه استناددهی: الجنبایی، آفتان مظهر فرهود، فرد، محمد امین، و مرتاضی، احمد. (۱۴۰۴). بررسی مقاصد شریعت در نکاح از منظر فقه امامیه. *شریعت، فلسفه و اخلاق*، ۳(۴)، ۱-۱۶.

تاریخ ارسال: ۱۲ آبان ۱۴۰۴

تاریخ بازنگری: ۲۱ بهمن ۱۴۰۴

تاریخ پذیرش: ۲۸ بهمن ۱۴۰۴

تاریخ چاپ: ۱۰ اسفند ۱۴۰۴

© ۱۴۰۴ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

Examining the Objectives of Sharia in Marriage from the Perspective of Imami Jurisprudence

1. Afnan Mazhar Farhoud Al-janabi: PhD Student, Department of Jurisprudence and Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran
2. Mohammad Amin Fard*: Associate Professor, Department of Jurisprudence and Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran.
3. Ahmad Mortazi: Associate Professor, Department of Jurisprudence and Islamic Law, Faculty of Theology and Islamic Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran

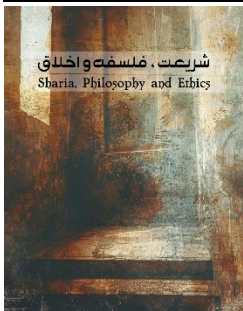
*Corresponding Author's Email: m.aminfard@tabrizu.ac.ir

Abstract

Marriage in Islamic law is one of the most significant religious rulings, regarded as a sacred bond between a man and a woman. In addition to establishing lawful sexual relations, it seeks to realize broader objectives in individual, social, and ethical domains. The objectives of Sharia in the context of marriage include the preservation of lineage, the provision of psychological tranquility for spouses, the strengthening of social and familial relationships, the establishment of social justice, and the safeguarding of chastity and moral integrity. These purposes and underlying rationales operate not only at the individual level but also exert substantial influence at broader social and cultural levels. The objectives of Sharia in Imami jurisprudence differ in certain respects from those recognized in other Islamic legal schools. In Imami jurisprudence, particular emphasis is placed on the spiritual and ethical rights of spouses, especially concerning dower (mahr), maintenance (nafaqah), and reciprocal rights and obligations. By contrast, other schools of Islamic jurisprudence—such as the Hanafi, Shafi'i, and Maliki schools—tend to place comparatively greater emphasis on the economic and legal dimensions of marital relations. Overall, while the objectives of marriage in all legal schools include the preservation of lineage and the psychological well-being of spouses, Imami jurisprudence places stronger emphasis on the upbringing of righteous offspring and the moral cultivation of the family unit. This study examines the objectives of Sharia in the law of marriage within Imami jurisprudence and compares them with those of other Islamic legal schools, aiming to analyze both their differences and similarities. The findings indicate that in Islamic law, marriage is conceived not merely as a means of satisfying physical and sexual needs, but as an institution intended to promote morality, justice, and the strengthening of social and familial bonds.

Keywords: *Marriage; Objectives of Sharia; Imami Jurisprudence; Social Justice; Upbringing of Offspring*

How to cite: Al-Janabi, A. M. F., Fard, M. A., & Mortazi, A. (2025). Examining the Objectives of Sharia in Marriage from the Perspective of Imami Jurisprudence. *Sharia, Philosophy and Ethics*, 3(4), 1-9.

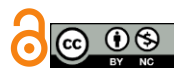

Submit Date: 03 November 2025

Revise Date: 10 February 2026

Accept Date: 17 February 2026

Publish Date: 01 March 2026

© 2025 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Extended Abstract

This study examines the objectives (maqāsid) of Sharia in the institution of marriage (nikāḥ) from the perspective of Imami jurisprudence and comparatively situates them alongside other Islamic legal schools, arguing that marriage in Islamic law is not merely a contractual arrangement regulating lawful sexual relations but a multidimensional institution oriented toward existential tranquility (sukūn), moral cultivation, preservation of lineage, and the consolidation of social justice. Classical jurists and theorists of maqāsid have consistently affirmed that legal rulings are grounded in underlying purposes and human welfare, and marriage occupies a central position among these rulings due to its direct connection with the preservation of religion, life, intellect, lineage, and property (1-4). Within Imami thought, the theory of maqāsid is closely tied to the protection of both worldly and otherworldly interests, integrating material welfare with spiritual perfection (5-7). Marriage is therefore conceptualized as a divinely instituted covenant (mīthāq ghalīz) whose normative architecture seeks to harmonize instinctual drives with ethical responsibility, and to transform a natural inclination into a structured moral and social order. The Imami juristic discourse, while sharing foundational objectives with other Sunni schools, demonstrates particular sensitivity to the ethical and spiritual dimensions of conjugal rights and duties, emphasizing reciprocal moral responsibility alongside legal entitlement (8-10). By situating marriage within the broader teleology of Sharia, this study contends that nikāḥ operates as a mediating institution through which individual needs are integrated into collective stability and divine purpose. The theoretical framework of the research is grounded in classical Imami jurisprudence and Qur'anic exegesis, where maqāsid are understood as the wisdoms and ends embedded in legal norms, divided into primary and secondary objectives, all ultimately oriented toward safeguarding human dignity and social order (5, 6). Imami jurists identify preservation of religion, life, intellect, lineage, and property as essential aims, and marriage is most directly connected to the preservation of lineage (ḥifz al-nasl) and moral order (11, 12). The juristic elaboration of marital rulings—such as dower (mahr), maintenance (nafaqah), and mutual rights—reflects a structured attempt to institutionalize justice within the family (2-4). Imami sources further articulate marriage as a means of sustaining social cohesion and intergenerational transmission of religious and ethical values (17, 18). The preservation of chastity and prevention of social corruption are also integral components of the maqāsid of nikāḥ, with jurists underscoring the role of lawful intimacy in safeguarding personal and communal morality (19). In this doctrinal landscape, marriage is not reduced to procreation or sexual regulation but emerges as a comprehensive ethical framework that aligns human vulnerability with divine guidance, transforming instinct into disciplined virtue (12, 16).

A central analytical finding of the study is that existential tranquility (sukūn) constitutes the overarching teleological horizon of marriage, within which procreation, affection (mawadda), mercy (raḥma), and lawful sexual fulfillment function as mediating objectives. Qur'anic expressions such as “li-taskunū ilayhā” are interpreted by exegetes as signifying a profound psychological and spiritual repose rather than mere physical cohabitation, thereby elevating marriage into a domain of mutual existential completion (10). Imami thinkers such as Khomeini interpret marital companionship as a context for ethical refinement and spiritual growth, in which patience, compassion, and responsibility are cultivated (5). Makarem Shirazi likewise emphasizes that conjugal tranquility encompasses bodily, emotional, and social dimensions, and that the family serves as the primary site for moral formation and protection (15). Tabarsi's exegetical engagement with the verse “nisā'ukum ḥarḥun lakum” underscores that sexual relations are framed within the metaphor of cultivation, pointing beyond immediate gratification toward continuity of lineage and moral accountability (21). Even where jurists such as Jassas concentrate on the juridical limits of lawful intercourse, the broader hermeneutical tradition situates such discussions within a teleology of order and moral safeguarding (3). The study thus demonstrates that Imami jurisprudence consistently integrates legal precision with metaphysical purpose,

ensuring that marriage functions as an arena of ethical self-transcendence rather than mere contractual exchange.

The comparative dimension of the research reveals substantial convergence among Islamic legal schools regarding the preservation of lineage and prevention of moral corruption, yet identifies distinctive emphases within Imami jurisprudence. Sunni jurists, including those of the Hanafi and Shafi'i traditions, affirm procreation and regulation of sexuality as primary objectives, often elaborating detailed discussions on marital legality and economic obligations (8, 10, 21). However, Imami discourse more explicitly foregrounds the spiritual reciprocity of spouses and the moral education of offspring as intrinsic aims of marriage (22, 23). The insistence on mutual rights, including the woman's entitlement to mahr and maintenance irrespective of fluctuating economic conditions, reflects a juridical commitment to justice that transcends mere economic functionality (12, 16). Furthermore, Imami sources articulate a more integrated understanding of marriage as both legal covenant and devotional responsibility, wherein the couple's conduct is evaluated within an eschatological horizon (5, 17). The study finds that while all schools regard chastity and social stability as shared maqāṣid, Imami jurisprudence articulates a richer synthesis of legal, ethical, and spiritual dimensions, thereby expanding the normative scope of marriage beyond contractualism.

Another significant finding concerns the role of lawful sexual fulfillment within the maqāṣid framework. While some jurists treat sexual satisfaction as a natural consequence of marriage rather than an independent objective, Imami exegetes situate it within a divinely sanctioned structure designed to prevent deviation and alleviate human weakness, as indicated in the Qur'anic articulation of divine intent to "lighten your burden" (9, 20, 26). In this reading, sexual desire is acknowledged as an intrinsic human drive whose disciplined channeling through marriage protects individual dignity and communal morality. Makarem Shirazi interprets the agricultural metaphor not as a license for hedonism but as an affirmation of reproductive continuity and moral responsibility (15, 25). Thus, even where pleasure is recognized, it remains subordinated to higher objectives of family stability and righteous progeny. The study concludes that Imami jurisprudence achieves a normative equilibrium between acknowledging instinctual realities and embedding them within a teleological order that prioritizes ethical maturation and social harmony (8, 11). Marriage is therefore conceptualized as a comprehensive ethical ecosystem in which sexuality, affection, justice, and spirituality converge.

In conclusion, the objectives of Sharia in marriage, as articulated within Imami jurisprudence, reveal a coherent and multilayered teleology that integrates preservation of lineage, existential tranquility, justice, moral cultivation, and social cohesion into a unified normative vision. Marriage is constructed as a sacred covenant that mediates between human vulnerability and divine wisdom, transforming natural desire into a disciplined pathway toward ethical completion and communal stability. The comparative analysis confirms that while foundational maqāṣid are shared across Islamic legal traditions, Imami jurisprudence uniquely intensifies the moral and spiritual dimensions of conjugal life, framing the family as the primary site of both individual perfection and societal continuity. Through this synthesis, nikāḥ emerges not as a peripheral legal arrangement but as a central pillar of Islamic normative order, designed to sustain human dignity, nurture righteous generations, and secure the moral architecture of society.

نکاح در شریعت اسلامی به عنوان یکی از بنیادی ترین احکام دینی و اجتماعی، نقش اساسی در شکل گیری خانواده و ساختار اجتماعی جوامع اسلامی ایفا می کند. این نهاد نه تنها به عنوان یک پیوند میان مرد و زن در نظر گرفته می شود، بلکه به طور عمیق تری با مقاصد انسانی، اخلاقی و اجتماعی مرتبط است. مقاصد شریعت در باب نکاح نه تنها به تامین نیازهای فردی و عاطفی زوجین پرداخته، بلکه به دنبال تحقق اهداف بزرگتری چون حفظ نسل، ارتقاء عدالت اجتماعی، تقویت پیوندهای اجتماعی و خانوادگی و حفظ عفت و پاکدامنی است. از این رو، نکاح در شریعت اسلامی یک رابطه چندجانبه و پیچیده است که از آن به عنوان ابزاری برای برقراری توازن در زندگی فردی و اجتماعی انسان ها یاد می شود (1-4). با این حال، این مقاصد و حکمت های نهفته در نکاح در فقه امامیه و دیگر مکاتب فقهی اسلامی تا حدود زیادی مورد بحث و تحلیل قرار گرفته اند، ولی درک عمیق و جامع از فلسفه و حکمت های شریعت در باب نکاح و تطبیق آن در مکاتب مختلف فقهی همچنان در برخی ابعاد نیازمند تحقیق بیشتر است. علاوه بر این، شریعت اسلامی با ویژگی های خاص خود در این زمینه، به ویژه در فقه امامیه، ممکن است تفاوت های قابل توجهی با سایر مکاتب فقهی داشته باشد. این امر سبب ایجاد سوالات جدیدی در مورد نحوه تفسیر و اعمال این مقاصد در جوامع مختلف اسلامی می شود. مقاصد شریعت در باب نکاح در فقه امامیه و سایر مکاتب فقهی اسلام، همواره موضوعی مورد توجه فقها و اندیشمندان اسلامی بوده است. نکاح در شریعت اسلامی، علاوه بر برقراری روابط جنسی مشروع میان زن و مرد، به عنوان ابزاری برای تحقق اهداف متعددی چون حفظ نسل، آرامش روانی زوجین، برقراری عدالت اجتماعی، و ایجاد پیوندهای خانوادگی و اجتماعی در نظر گرفته می شود. مقاصد شریعت در این زمینه به ویژه در فقه امامیه، با تأکید ویژه بر عدالت، حقوق زوجین، و تربیت نسل صالح، مورد توجه قرار گرفته است. سوال اصلی تحقیق در این زمینه این است که:

۱- مقاصد شریعت در باب نکاح در فقه امامیه چگونه با سایر مکاتب فقهی مقایسه می شود و چه تأثیری بر روابط اجتماعی و خانوادگی در جوامع اسلامی دارد؟

نکاح به عنوان یک نهاد اجتماعی و دینی در شریعت اسلامی، تأثیرات زیادی بر سلامت فردی، خانوادگی و اجتماعی دارد. فهم صحیح مقاصد شریعت در باب نکاح به ما این امکان را می دهد که دیدگاه هایی عمیق تر و گسترده تر نسبت به نقش ازدواج در زندگی فردی و اجتماعی پیدا کنیم. این موضوع نه تنها در فقه اسلامی بلکه در نظریات اجتماعی و روان شناختی نیز بسیار مهم است. درک صحیح مقاصد نکاح می تواند به بهبود روابط زوجین، ارتقاء عدالت اجتماعی و ایجاد خانواده های سالم کمک کند. ضرورت این تحقیق از آن جهت است که با توجه به تفاوت های موجود در تفسیر مقاصد شریعت در مکاتب فقهی مختلف، پژوهش های بیشتری برای تطبیق این مقاصد و بررسی تأثیر آن ها بر زندگی اجتماعی و خانوادگی در جوامع مختلف اسلامی لازم است.

مبانی نظری و ادبیات پژوهش

مقاصد شریعت

مقاصد شریعت به اهداف و حکمت هایی اطلاق می شود که در پس هر حکم شرعی نهفته است. این مقاصد، اساساً به منظور تحقق سعادت فردی و اجتماعی در دنیا و آخرت است. در فقه امامیه، مقاصد شریعت به دو بخش تقسیم می شود: مقاصد اولیه و مقاصد ثانویه. مقاصد اولیه شامل اهدافی هستند که به طور مستقیم از احکام شرعی برمی آیند، نظیر تأمین عدالت، حفظ کرامت انسانی و حفظ نظم اجتماعی. مقاصد ثانویه نیز به اهدافی اشاره دارد که در راستای تحقق مقاصد اولیه هستند، نظیر تسهیل در عبادات، حفظ سلامت جسمی و روانی افراد و ایجاد روابط انسانی و اجتماعی

سالم. یکی از مقاصد مهم شریعت در فقه امامیه حفظ مصالح انسان‌هاست. این مصالح به دو دسته تقسیم می‌شود: مصالح دنیوی و اخروی. (7-5) در جنبه دنیوی، شریعت به دنبال حفظ سلامت جسمانی، امنیت اجتماعی، حقوق فردی و حفظ عدالت اجتماعی است. از این رو، احکام فقهی به طور عمده به منظور حمایت از حقوق فردی و اجتماعی وضع شده است. برای مثال، احکام مربوط به حقوق زنان، ارث، عدالت در معاملات و حفظ امنیت فردی، همگی در راستای حفظ مصالح اجتماعی و فردی انسان‌ها هستند. در جنبه اخروی، مقاصد شریعت به دنبال هدایت انسان‌ها به سوی کمالات معنوی و اخلاقی است. شریعت از طریق عبادات، آداب و اخلاق، انسان‌ها را به سوی تقوی و پرهیزگاری هدایت می‌کند. احکام فقهی که به رفتار فردی، رابطه با خداوند و دیگران پرداخته است، در نهایت به منظور تحقق سعادت اخروی انسان‌ها طراحی شده‌اند. (شبییری زنجانی، ۱۳۷۸) یکی دیگر از مقاصد مهم شریعت، حفظ نظام خانوادگی و اجتماعی است. در فقه امامیه، نکاح به عنوان یکی از ارکان تشکیل خانواده مورد تأکید قرار گرفته است. شریعت اسلامی با تأسیس نظامی بر پایه احترام متقابل، عدالت و حقوق زوجین، به دنبال حفظ استحکام روابط خانوادگی و جلوگیری از فروپاشی خانواده‌هاست (8) در این زمینه، مقاصد شریعت به ویژه در زمینه حقوق و تکالیف زوجین، حفظ نسل انسانی و تحقق آرامش روانی و اجتماعی در زندگی خانوادگی است. در کنار این، احکام فقهی دیگر نظیر حقوق فرزند، تأمین معیشت خانواده، و مراقبت از حقوق والدین، همه به منظور حفظ سلامت اجتماعی و خانوادگی وضع شده‌اند. این مقاصد نشان‌دهنده توجه شریعت به نظم و ثبات اجتماعی است (8-10)

مقاصد در فقه امامیه

در فقه امامیه، مقاصد شریعت شامل اهداف مهمی هستند که به طور مستقیم با مصالح فردی و اجتماعی انسان‌ها ارتباط دارند. حفظ دین یکی از اساسی‌ترین مقاصد شریعت در فقه امامیه است. دین به عنوان مهم‌ترین رکن در زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها مطرح است و احکام دینی به منظور حفظ اصول و مبانی دینی از خطرات مختلف وضع شده‌اند. به عنوان مثال، حرمت کفر، شرک، و فواحش، همه به منظور حفظ و تقویت دین اسلام و اصول آن است. حفظ جان و سلامت جسمانی یکی دیگر از مقاصد شریعت در فقه امامیه است. در این زمینه، احکام دینی مانند حرمت قتل، جراحات و هر گونه عملی که موجب آسیب به جسم انسان شود، در راستای حفظ سلامت و بقاء انسان‌ها قرار دارند. این مقصد به ویژه در فقه جزایی و احکام مربوط به دیات و قصاص تأکید شده است. یکی از مقاصد کلیدی شریعت در فقه امامیه، حفظ عقل و توانایی فکری انسان‌ها است. احکام شریعت برای جلوگیری از رفتارهای عقل‌ستیزانه مانند مصرف مواد مخدر، نوشیدن مسکرات و سایر رفتارهای مضر برای عقل و فکر انسان وضع شده است. شریعت به دنبال حفظ سلامت روانی و عقلانی انسان‌هاست تا فرد بتواند در مسیر کمال انسانی قدم بردارد (11).

نکاح، یکی از مهم‌ترین احکام شریعت است که به منظور حفظ نسل و خانواده وضع شده است. مقاصد شریعت در این بخش بر ایجاد خانواده‌ای سالم و استوار تأکید دارد تا روابط انسانی و اجتماعی به درستی رشد کرده و نسل‌های آینده در محیطی سالم تربیت شوند. این مقصد در احکام مربوط به نکاح، طلاق، ارث و حقوق والدین به وضوح قابل مشاهده است. مال و ثروت نیز یکی از مقاصد شریعت است. شریعت به منظور حفظ حقوق مالی افراد و جلوگیری از ظلم اقتصادی احکام ویژه‌ای را در خصوص معاملات، ارث، قرض و زکات وضع کرده است. در فقه امامیه، حرمت ربا، دزدی و هر نوع ظلم مالی به منظور حفاظت از مال افراد و ایجاد عدالت اقتصادی میان مسلمانان است. مقاصد شریعت در فقه امامیه نه تنها در ابعاد فردی، بلکه در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی نیز تأثیرگذار است. شریعت در پی تحقق عدالت اجتماعی، برابری، احترام به حقوق افراد و برقراری نظم و ثبات در جامعه است (12). برخی از مقاصد اجتماعی شریعت عبارتند از تحقق عدالت اجتماعی، برابری و حقوق انسان‌ها؛ این مقصد به ویژه در زمینه حقوق زنان، ارث، ازدواج و دیگر جنبه‌های حقوقی فردی و اجتماعی انسان‌ها مشهود است. شریعت اسلامی به منظور تسهیل در انجام عبادات و احکام دینی، برخی از تکالیف را مشروط به شرایط خاصی کرده است. برای مثال، در مواردی مانند سفر، بیماری یا شرایط خاص، احکام دینی مانند نماز، روزه و زکات با تخفیف‌هایی روبه‌رو هستند. این مقاصد نشان‌دهنده توجه شریعت به آسانی انجام عبادات و پرستش است، به گونه‌ای که

افراد با کمترین مشکل بتوانند به طور مداوم در مسیر عبادی قرار گیرند. مقاصد شریعت در فقه امامیه به طور کلی به اهدافی اشاره دارد که در پس هر حکم شرعی نهفته‌اند و بر حفظ مصالح انسانی، فردی و اجتماعی تأکید دارند. (حلی، ۱۴۱۴) این مقاصد در تمامی زمینه‌های دینی، اجتماعی و فردی از قبیل حفظ دین، نفس، عقل، نسل و مال، ایجاد عدالت اجتماعی، برابری و تسهیل در عبادات قرار دارند. درک صحیح این مقاصد می‌تواند به فهم بهتری از احکام شرعی و تحقق اهداف بلند مدت شریعت در زندگی فردی و اجتماعی کمک کند (5، 6).

نکاح در شریعت اسلامی

نکاح در زبان عربی به معنای پیوند و عقد است. در اصطلاح فقهی اسلامی، نکاح به معنای عقدی است که میان مرد و زن بسته می‌شود تا بر اساس آن، حقوق و تکالیف خاصی برای هر یک از طرفین در نظر گرفته شود. این عقد برای ساماندهی به روابط جنسی، تأسیس خانواده و ایجاد نسل جدید در جامعه است. در قرآن کریم، نکاح به عنوان یک امر پسندیده و طبیعی برای بشر معرفی شده است: "وَأَخَذْنَا مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا" (نساء: ۲۱) و از شما پیمانی محکم گرفته‌اند. در این آیه، نکاح به عنوان یک میثاق محکم و قوی تلقی شده است که باید با احترام و عدالت در آن عمل شود. نکاح در شریعت اسلامی احکام خاصی دارد که شامل مراحل مختلف از جمله عقد نکاح، حقوق و تکالیف زوجین و شرایط مربوط به طلاق و فسخ عقد است (4-1). این احکام در فقه اسلامی به ویژه در فقه امامیه به طور دقیق و جزئی تنظیم شده‌اند. برای صحیح بودن عقد نکاح در شریعت اسلامی، شرایطی لازم است که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از رضایت طرفین، وجود ولی، مهر (صداق)، شهادت. در شریعت اسلامی، نکاح تنها یک پیوند جنسی نیست بلکه یک رابطه اجتماعی و خانوادگی است که در آن حقوق و تکالیفی برای هر یک از طرفین در نظر گرفته شده است. مهم‌ترین حقوق و تکالیف زوجین عبارتند از حق مهریه، حق نفقه، وفاداری و احترام متقابل. در صورت بروز مشکلات جدی و ناتوانی در ادامه زندگی مشترک، شریعت اسلامی به طور قانونی حق طلاق را برای مرد قائل است و در موارد خاصی (مثل خشونت یا عدم ایفای تکالیف از سوی مرد)، زن نیز می‌تواند درخواست فسخ عقد کند. طلاق در شریعت اسلامی به عنوان آخرین راه حل برای خاتمه دادن به زندگی مشترک در نظر گرفته شده است و تلاش‌های زیادی برای جلوگیری از آن، همچون صلح و آشتی، به کار می‌رود. (11، 13-15)

قاصد شریعت در باب نکاح

یکی از مهم‌ترین مقاصد شریعت در باب نکاح، حفظ نسل و باروری است. ازدواج به عنوان ابزاری برای ایجاد نسل جدید و تربیت فرزندان صالح در نظر گرفته می‌شود. شریعت اسلامی با تأسیس نظام نکاح، به دنبال حفظ نسل انسانی و ایجاد خانواده‌ای مستحکم است که می‌تواند محیطی مناسب برای رشد و تربیت نسل آینده باشد. یکی دیگر از مقاصد شریعت در باب نکاح، ایجاد آرامش روانی و عاطفی برای زوجین است. ازدواج در شریعت اسلامی به عنوان یک وسیله برای تسکین و راحتی انسان‌ها معرفی شده است. در قرآن آمده است:

"وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً" (روم: ۲۱)

و از نشانه‌های خداوند این است که برای شما از جنس خودتان همسرانی آفرید تا در کنار آن‌ها آرامش یابید و میان شما محبت و رحمت قرار داد. نکاح به عنوان یک راه حل برای ایجاد آرامش روحی و روانی برای افراد و برطرف کردن نیازهای عاطفی در نظر گرفته شده است. در این راستا، شریعت به روابط زناشویی به عنوان یک پیوند محبت آمیز و توأم با رحمت تأکید دارد. مقصد دیگر شریعت در باب نکاح، تحقق عدالت و برابری میان زن و مرد در حقوق و تکالیف است. در فقه اسلامی، هر یک از زوجین حقوق و وظایف خاص خود را دارند که باید به آن‌ها عمل کنند. در این راستا، شریعت اسلامی به حقوق مالی زن (مهر، نفقه، و حقوق اخلاقی (وفاداری و احترام متقابل) تأکید کرده است (12، 16). شریعت به ویژه در زمینه حقوق زنان، از جمله در زمینه مهر و نفقه، عدالت را رعایت کرده و از هر گونه ظلم و تبعیض میان زوجین جلوگیری می‌کند. این امر موجب برقراری عدالت در زندگی زناشویی و در سطح جامعه می‌شود. نکاح در شریعت اسلامی نه تنها به عنوان یک پیوند فردی و خصوصی،

بلکه به‌عنوان وسیله‌ای برای تقویت روابط اجتماعی و خانوادگی در نظر گرفته می‌شود. ازدواج به‌عنوان پایه‌گذار خانواده، یکی از ارکان اصلی جامعه اسلامی است که به‌واسطه آن، روابط اجتماعی و خانوادگی تقویت می‌شود (17, 18). این مقصود شریعت باعث ایجاد ارتباطات اجتماعی و تعهدات بین افراد مختلف جامعه، از جمله در قالب روابط خانوادگی و فامیلی، می‌شود (18). مقصد دیگر شریعت در باب نکاح، حفظ عفت و پاکدامنی افراد است. نکاح به‌عنوان راه‌حلی برای برقراری رابطه جنسی مشروع و قانونی میان مرد و زن در نظر گرفته می‌شود و شریعت به‌طور صریح از هرگونه روابط جنسی خارج از چارچوب نکاح منع کرده است. این امر به‌ویژه در برابر فساد اخلاقی و اجتماعی، تأکید بر ارزش‌های اخلاقی در روابط میان انسان‌ها و حفاظت از کرامت انسان‌ها در مقابل تباهی‌های جنسی است (19). یکی دیگر از مقاصد شریعت در باب نکاح، کاهش آسیب‌های اجتماعی و جلوگیری از مشکلات اخلاقی و اجتماعی است. نکاح به‌عنوان یک نهاد قانونی در جامعه اسلامی، به‌دنبال جلوگیری از فساد، فحشا، و آلودگی‌های اجتماعی است که ممکن است در پی روابط غیرمشروع ایجاد شود. به‌علاوه، ازدواج به‌عنوان یک مرجع قانونی برای حل مشکلات خانوادگی و اجتماعی، به تقویت ساختارهای اجتماعی سالم کمک می‌کند. شریعت اسلامی همچنین به‌دنبال تسهیل در انجام عبادات و تکالیف دینی از طریق نکاح است. ازدواج نه‌تنها برای انسان‌ها آرامش جسمی و روانی به‌همراه دارد، بلکه موجب ارتقاء وضعیت دینی آن‌ها می‌شود. روابط زناشویی بر اساس محبت و تعهد متقابل، زمینه‌ساز عبادات مشترک مانند نماز، روزه و دعا در کنار یکدیگر می‌شود. مقاصد شریعت در باب نکاح تنها محدود به مسائل فردی و شخصی نمی‌شود، بلکه به‌طور مستقیم با مسائل اجتماعی، اخلاقی و دینی ارتباط دارد. شریعت با وضع نکاح به‌عنوان یک حکم ضروری، به‌دنبال تحقق اهدافی چون حفظ نسل، آرامش روانی، عدالت اجتماعی، تقویت روابط خانوادگی، حفظ عفت و کاهش آسیب‌های اجتماعی است. در نهایت، این مقاصد در جهت ارتقاء سلامت فردی و اجتماعی و ایجاد جامعه‌ای سالم و متعادل عمل می‌کنند (8-10).

فلسفه و حکمت‌های نهفته در مقاصد شریعت در باب نکاح

نکاح در شریعت اسلامی به‌عنوان یک نهاد دینی و اجتماعی دارای ابعاد فلسفی، اخلاقی و اجتماعی پیچیده‌ای است. این نهاد نه‌تنها رابطه‌ای فردی بین دو نفر است، بلکه در سطح کلان، تأثیرات عمیق و گسترده‌ای در جهت تحقق عدالت، سعادت و کمال انسانی دارد. فلسفه و حکمت‌های نهفته در مقاصد شریعت در باب نکاح بیشتر از آنکه به‌صورت ظاهری به روابط فردی بپردازد، نگاهی عمیق به بقا و تکامل انسانی دارد. یکی از حکمت‌های پیچیده در مقاصد شریعت در باب نکاح، تحکیم و تقویت روابط اجتماعی و فرهنگی از طریق پیوندهای خانوادگی است. در شریعت اسلامی، نکاح به‌عنوان ابزاری برای انتقال فرهنگ‌ها و ارزش‌های اجتماعی از نسلی به نسل دیگر در نظر گرفته می‌شود. این مقصود شریعت، نه‌تنها به‌دنبال برقراری روابط عاطفی و فردی میان زوجین است (11, 13, 15, 20)، بلکه در سطح کلان، به‌عنوان راهی برای انتقال ارزش‌های دینی، فرهنگی و اجتماعی میان اعضای خانواده عمل می‌کند. بر اساس این دیدگاه، نکاح در شریعت اسلامی به‌طور غیرمستقیم موجب حفظ و تقویت ساختارهای اجتماعی است. خانواده به‌عنوان واحدی اجتماعی، نقش عمده‌ای در آموزش اخلاقیات، دین و مسئولیت‌های اجتماعی دارد (9, 19). در واقع، خانواده‌ای که از پیوندی مبتنی بر شریعت تشکیل شده باشد، می‌تواند به‌عنوان یک میکروکاسم از جامعه عمل کند، جایی که ارزش‌ها، اصول دینی و اجتماعی منتقل می‌شوند و درون آن، فرهنگ‌های مختلف خانوادگی به یکدیگر نزدیک و پیوند می‌یابند. در شریعت اسلامی، انسان به‌عنوان موجودی اجتماعی و تکامل‌یابنده در نظر گرفته می‌شود. در این زمینه، نکاح تنها به‌عنوان یک عمل جنسی یا اجتماعی صرف نمی‌شود، بلکه به‌عنوان فرآیندی برای تکمیل شخصیت انسان از نظر روانی و اخلاقی نیز تحلیل می‌شود. به عبارت دیگر، در پیوند زناشویی، زوجین در تلاش‌اند که ویژگی‌های اخلاقی و روانی خود را تکمیل کنند و در کنار یکدیگر به نقطه‌ای از کمال برسند که بدون یکدیگر قادر به رسیدن به آن نخواهند بود (6, 5).

یکی از حکمت‌های نهفته در شریعت اسلامی در این راستا این است که ازدواج میان دو انسان، زمینه‌ای برای بروز فضایل اخلاقی چون صبر، همدلی، بخشش، وفاداری و مسئولیت‌پذیری است. در حقیقت، ازدواج به‌عنوان یک فرآیند تکامل شخصی مطرح می‌شود که در آن هر فرد می‌آموزد تا نیازهای دیگران را در نظر بگیرد و برای ایجاد زندگی مشترک بر اصولی که پایه‌گذار آن اصول انسانی است، استوار شود. یکی از حکمت‌های مهم در شریعت اسلامی در باب نکاح، همزیستی متوازن و هماهنگ میان طبیعت انسانی و نیازهای طبیعی انسان است. در شریعت، مقصود از نکاح نه تنها رفع نیازهای جنسی فرد است، بلکه در راستای تکامل انسانی و تأمین نیازهای فطری انسان نیز عمل می‌کند. شریعت در اینجا به پیوند انسان با طبیعت اشاره دارد، چرا که نیازهای جسمانی انسان در کنار نیازهای روانی و عاطفی‌اش به‌طور یکپارچه در چارچوب نکاح به‌طور مطلوب تأمین می‌شود. در واقع، این نکاح است که می‌تواند زمینه‌ساز توازن در زندگی فردی و اجتماعی باشد. شریعت از طریق نکاح، به انسان این امکان را می‌دهد که با حفظ مرزهای اخلاقی و قانونی، از نیازهای طبیعی خود به‌طور مشروع بهره‌مند شود. این نگاه به نکاح نه تنها بر جنبه‌های جنسی تأکید دارد، بلکه بر سلامت روانی، عاطفی و اجتماعی فرد نیز متمرکز است. در این راستا، نکاح یک نظام طبیعی و فطری برای انسان است که ضمن ارضای نیازهای جسمی، به‌طور غیرمستقیم به سلامت روانی و اجتماعی فرد نیز کمک می‌کند. شریعت اسلامی در مقاصد نکاح علاوه بر حفظ حقوق فردی و خانواده‌ها، به دنبال ایجاد بستری برای رشد اجتماعی و اقتصادی جامعه است. این امر از طریق تقویت خانواده‌ها، تربیت نسل‌های آینده و حفظ نظم اجتماعی حاصل می‌شود. یکی از مقاصد شریعت در باب نکاح، کاهش فساد اجتماعی و ایجاد نظامی است که در آن خانواده به‌عنوان واحدی اجتماعی، نقش اساسی در ارتقاء اخلاقی و معنوی افراد جامعه ایفا کند (11, 13, 20).

در این راستا، نکاح نه تنها به دنبال حفظ ارزش‌های فردی و خانوادگی است، بلکه به‌عنوان ابزاری برای ایجاد پایه‌های اجتماعی و اقتصادی سالم نیز شناخته می‌شود. ازدواج و تشکیل خانواده به‌عنوان اولین سلول‌های اجتماعی می‌تواند به کاهش مشکلات اجتماعی مانند فقر، جرم، و فساد کمک کند. به همین دلیل، شریعت اسلامی نه تنها بر جنبه‌های فردی نکاح تأکید دارد، بلکه به آن به‌عنوان یک عامل تأثیرگذار در توسعه و حفظ جامعه سالم می‌نگرد (11). در شریعت اسلامی، نکاح تنها یک قرارداد قانونی نیست، بلکه یک تعهد دینی و مذهبی است که هر یک از زوجین باید به آن احترام بگذارند. یکی از حکمت‌های نهفته در شریعت اسلامی این است که ازدواج و تشکیل خانواده به‌عنوان یک مسئولیت دینی تلقی می‌شود که نه تنها شامل تعهدات فردی، بلکه به‌طور جمعی برای حفظ جامعه اسلامی نیز اهمیت دارد. در این بستر، نکاح به‌عنوان یک عقد شرعی که مسئولیت‌های دینی و اخلاقی را بر دوش زوجین می‌گذارد، به‌طور مستقیم به کمال انسانی کمک می‌کند. در واقع نکاح در شریعت اسلامی، با وجود آنکه معمولاً به‌عنوان یک پیوند فردی و خانوادگی در نظر گرفته می‌شود، در واقع هدف‌ها و حکمت‌های عمیق‌تری در دل خود نهفته دارد (5, 17). این مقاصد در راستای ارتقاء سلامت فردی و اجتماعی، حفظ اخلاق و مسئولیت‌های انسانی، و تقویت پایه‌های جامعه اسلامی است. نکاح در شریعت اسلامی ابزاری برای ایجاد توازن میان نیازهای فطری انسان‌ها و مسئولیت‌های اجتماعی است که به‌طور عمیق‌تر در سطح فردی و اجتماعی عمل می‌کند.

بررسی تطبیقی مقاصد نکاح در فقه امامیه و سایر مکاتب فقهی

مقاصد شریعت به معنای اهداف و حکمت‌هایی است که در پس هر حکم شرعی نهفته است و هدف از آن‌ها تحقق سعادت فردی و اجتماعی انسان‌هاست. در فقه امامیه، مقاصد نکاح به‌طور خاص در قالب حفظ نسل، تأمین آرامش روانی زوجین، تحقق عدالت اجتماعی و حفظ حقوق فردی و اجتماعی زوجین بیان شده است. در سایر مکاتب فقهی نیز مقاصد نکاح مشابه است، اما در برخی جزئیات و تأکیدات تفاوت‌هایی مشاهده می‌شود. در تمامی مکاتب فقهی اسلامی، یکی از مهم‌ترین مقاصد نکاح، حفظ نسل و بقا است. این مقصود در فقه امامیه و سایر مکاتب فقهی به‌عنوان یکی از اهداف اصلی نکاح در نظر گرفته می‌شود. در قرآن کریم، نکاح به‌عنوان وسیله‌ای برای بقا و رشد نسل بشری معرفی شده است

در فقه امامیه، علاوه بر حفظ نسل، مفهوم تربیت نسل صالح و مؤمن نیز برجسته است. در مکاتب فقهی دیگر نظیر حنفی و شافعی نیز هدف مشابهی در نظر گرفته شده است، اما فقه امامیه بر تربیت اخلاقی و دینی نسل جدید تأکید بیشتری دارد و این مقصود را به طور صریح در جزئیات حقوقی نکاح مورد توجه قرار می‌دهد. در فقه حنفی، مقصود از نکاح نیز حفظ نسل است، اما در این مکتب تأکید بیشتری بر حرمت‌هایی مانند ازدواج با محارم وجود دارد (8, 10, 21). در فقه شافعی نیز به طور مشابه حفظ نسل به عنوان هدف اصلی ازدواج مطرح است، ولی در جزئیات احکام مرتبط با حقوق فرزندان و مسؤولیت‌های والدین نسبت به آنان، فقه امامیه اولویت بیشتری برای تعلیم و تربیت نسل صالح قائل است. یکی دیگر از مقاصد شریعت در باب نکاح، ایجاد آرامش و سکونت روانی برای زوجین است. در قرآن کریم، خداوند در آیه ۲۱ سوره روم نکاح را وسیله‌ای برای سکونت و آرامش زوجین معرفی کرده است:

"وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً" (روم: ۲۱)

این هدف در فقه امامیه به طور ویژه‌ای مورد تأکید قرار دارد. در این مکتب، نکاح نه تنها به عنوان یک رابطه جسمی، بلکه به عنوان یک پیوند عاطفی و روحی شناخته می‌شود که باید موجب آرامش و سکونت روحی زوجین گردد. در فقه امامیه، این پیوند باید بر اساس محبت و رحمت باشد، و در صورت بروز مشکلات، زوجین موظف به حفظ آرامش و تلاش برای حل مشکلات از طریق مشورت و صلح هستند (5, 6, 15).

در فقه حنفی، شافعی و مالکی نیز این مقصود وجود دارد، اما برخی از مکاتب فقهی ممکن است به دلیل تفاوت در جزئیات فقهی و تعاریف حقوقی، بر لزوم تکالیف فردی در این زمینه تأکید بیشتری داشته باشند. برای مثال، در فقه حنفی، بیشتر بر تکالیف مالی و نفقه تأکید می‌شود، در حالی که در فقه امامیه به ابعاد عاطفی و روانی رابطه تأکید بیشتری شده است. در فقه امامیه، نکاح به عنوان ابزاری برای تحقق عدالت اجتماعی و برابری در حقوق میان زوجین در نظر گرفته می‌شود. حقوقی همچون مهر، نفقه، و حتی حق طلاق برای زن جزء مقاصد شریعت در این مکتب است که به دقت توسط فقه امامیه مورد توجه قرار گرفته‌اند (4-2). در فقه امامیه، علاوه بر حقوق اقتصادی، حقوق معنوی و اخلاقی نیز برای هر یک از زوجین تعریف شده است. این نگاه دقیق‌تر به حقوق زنان و مردان در زندگی زناشویی، باعث می‌شود که عدالت اجتماعی در قالب نکاح بیشتر مورد تأکید قرار گیرد. در فقه حنفی، شافعی و مالکی نیز به طور کلی به عدالت در روابط زناشویی توجه شده است، اما در برخی جزئیات تفاوت‌هایی وجود دارد. برای مثال، در فقه حنفی، در صورتی که مردی توانایی پرداخت نفقه را نداشته باشد، زن حق دارد که از او جدا شود، اما در فقه امامیه، همچنان زن حق دریافت نفقه و حق طلاق را حفظ می‌کند حتی اگر شرایط اقتصادی شوهر تغییر کند (12, 16). در تمامی مکاتب فقهی، حفظ عفت و پاکدامنی یکی از مقاصد کلیدی نکاح است. شریعت اسلامی ازدواج را به عنوان تنها چارچوب مشروع برای روابط جنسی در نظر می‌گیرد. در فقه امامیه، این مقصود با دقت بیشتری در حقوق جنسی زوجین و مسؤولیت‌های اخلاقی آن‌ها تدوین شده است. در سایر مکاتب فقهی نیز، به ویژه در فقه شافعی و حنفی، تأکید زیادی بر لزوم وفاداری به همسر و پیشگیری از فساد جنسی وجود دارد. بررسی تطبیقی مقاصد نکاح در فقه امامیه و سایر مکاتب فقهی نشان می‌دهد که با وجود شباهت‌های بسیاری در مقاصد اساسی نکاح مانند حفظ نسل، آرامش زوجین، و عدالت اجتماعی، فقه امامیه در برخی جزئیات حقوقی و تأکیدات اخلاقی نسبت به سایر مکاتب فقهی به ویژه در حقوق زنان و ابعاد عاطفی نکاح، نظرات متمایزی ارائه می‌دهد. فقه امامیه بر حقوق معنوی و روانی زوجین، به ویژه در رابطه با مهر، نفقه و حل اختلافات تأکید می‌کند که ممکن است در برخی از مکاتب فقهی دیگر کمتر به آن پرداخته شده باشد (22). در نهایت، این تفاوت‌ها نشان‌دهنده آن است که هر مکتب فقهی، با توجه به نیازهای اجتماعی و تاریخی خود، به مقاصد نکاح پرداخته و آن‌ها را در چارچوب خاص خود تعریف کرده است.

از حفظ نسل تا تقویت پیوندهای اجتماعی

یکی از مهم‌ترین مقاصد شریعت در باب نکاح، حفظ نسل و تولید نسل سالم است. در قرآن کریم، خداوند ازدواج را به‌عنوان وسیله‌ای برای تداوم حیات بشری معرفی کرده است. در این راستا، شریعت اسلامی ازدواج را نه تنها یک پیوند جسمانی میان زن و مرد می‌داند، بلکه آن را ابزاری برای بقا و رشد نسل بشری تلقی می‌کند. به عبارت دیگر، هدف اصلی ازدواج در شریعت اسلامی حفظ نسل و جلوگیری از انقراض نسل انسانی است. از منظر شریعت اسلامی، نه تنها ایجاد نسل از نظر فیزیکی اهمیت دارد بلکه تربیت فرزندان صالح و مؤمن نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در فقه امامیه، این مقصود شریعت با دقت بیشتری در رابطه با تربیت نسل سالم و اسلامی تأکید می‌شود. یکی از مقاصد مهم دیگر شریعت در باب نکاح، فراهم کردن آرامش و سکونت برای زوجین است.

از نگاه شریعت اسلامی، نکاح باید به‌عنوان یک پیوند محبت‌آمیز و مبتنی بر رحمت و مودت باشد که موجب ایجاد آرامش و سکونت روانی در زوجین شود. در این راستا، نکاح به‌عنوان وسیله‌ای برای رفع اضطراب‌ها و نگرانی‌های فردی و اجتماعی معرفی می‌شود. در فقه امامیه، زوجین به‌عنوان دو شریک در این پیوند، موظف به رعایت حقوق یکدیگر و حفظ فضای آرام و عاطفی در خانواده هستند. این امر به‌ویژه برای زنان اهمیت دارد چرا که در شریعت اسلامی، زن و شوهر موظف به مراقبت از یکدیگر هستند تا رابطه‌ای آرام و سالم داشته باشند. این آرامش روانی تنها از جنبه عاطفی و جسمی نیست، بلکه شامل رشد روحی و معنوی زوجین نیز می‌شود. نکاح در شریعت اسلامی همچنین به‌دنبال برقراری عدالت اجتماعی است. شریعت اسلامی حقوق هر یک از زوجین را به‌طور مشخص تعیین کرده است و به‌طور ویژه به حقوق زنان تأکید دارد. این حقوق شامل حق مهر، حق نفقه، حق طلاق و حق ایفای نقش در زندگی اجتماعی است. این مقاصد شریعت در باب نکاح، در راستای تحقق عدالت اجتماعی و فردی هستند. در فقه امامیه، علاوه بر حقوق اقتصادی مانند مهر و نفقه، به حقوق معنوی و اخلاقی زوجین نیز توجه خاصی شده است. به‌ویژه در مورد تکالیف مرد نسبت به زن و برعکس، تأکید شده است که هر یک باید به‌طور عادلانه حقوق دیگری را رعایت کنند. در شریعت اسلامی، نکاح به‌عنوان یک پیوند بر اساس عدالت، همزیستی و برابری در نظر گرفته می‌شود که هر یک از طرفین می‌توانند از حقوق خود بهره‌مند شوند. نکاح در شریعت اسلامی نه تنها برای تقویت پیوند میان دو فرد بلکه به‌عنوان ابزاری برای تقویت پیوندهای اجتماعی و خانوادگی در نظر گرفته می‌شود. این امر از آنجا که خانواده‌ها به‌عنوان واحدهای بنیادی جامعه اسلامی شناخته می‌شوند، نقش عمده‌ای در توسعه روابط اجتماعی ایفا می‌کنند. در واقع، شریعت اسلامی با تأسیس نکاح به‌عنوان نهاد اصلی در جامعه، به‌دنبال ایجاد ساختارهای اجتماعی سالم است که از آن طریق، اخلاق و فرهنگ اسلامی به نسل‌های آینده منتقل شود (1, 21).

در این زمینه، شریعت اسلامی به‌ویژه بر نقش والدین در تربیت فرزندان تأکید می‌کند و می‌خواهد که نسل آینده با اصول دینی و اجتماعی آشنا شوند. نکاح در این دیدگاه نه تنها رابطه‌ای خانوادگی بلکه به‌عنوان یک ارتباط اجتماعی با بار فرهنگی و دینی گسترده‌تر در نظر گرفته می‌شود. شریعت اسلامی نکاح را تنها چارچوب مشروع برای روابط جنسی میان مرد و زن می‌داند و هرگونه رابطه جنسی خارج از این چارچوب را ممنوع می‌کند. این امر یکی از مقاصد اصلی شریعت در باب نکاح است، چرا که نکاح به‌عنوان تنها راه قانونی و شرعی برای ارضای نیازهای جنسی در نظر گرفته شده است. در این راستا، شریعت اسلامی به‌دنبال حفظ عفت و پاکدامنی انسان‌ها است و ازدواج را به‌عنوان وسیله‌ای برای جلوگیری از فساد و فحشا معرفی می‌کند. در فقه امامیه، تأکید بر حفظ عفت نه تنها در جنبه‌های فردی بلکه در ابعاد اجتماعی نیز مطرح است. شریعت اسلامی با ایجاد چارچوب‌های دقیق برای نکاح، از ایجاد هرگونه فساد جنسی در جامعه جلوگیری می‌کند و بر لزوم کنترل و نظارت بر روابط جنسی تأکید دارد. نکاح در شریعت اسلامی، نه تنها یک پیوند فردی بلکه یک نهاد اجتماعی با مقاصد عمیق و گسترده است که به‌دنبال تحقق اهدافی چون حفظ نسل، ایجاد آرامش و سکونت روانی، برقراری عدالت اجتماعی و حفظ عفت و پاکدامنی در جامعه است. در فقه امامیه، به‌ویژه تأکید بر تربیت نسل صالح، حقوق متقابل زوجین و حفظ روابط عاطفی و روانی در خانواده‌ها وجود دارد که موجب می‌شود نکاح یک نهاد انسانی و اخلاقی برای ارتقاء

جامعه اسلامی باشد. از این رو، شریعت اسلامی نه تنها نکاح را به عنوان یک رابطه خصوصی، بلکه به عنوان ابزاری برای رشد و تعالی فردی و اجتماعی در نظر می‌گیرد (5, 16, 17, 23, 24).

تحلیل دیدگاه‌ها

با بررسی دقیق ادله قرآنی و روایی ارائه شده در منابع فقهی و تفسیری، به نظر می‌رسد مقصد اصلی نکاح در نظام تشریحی الهی، دستیابی به «سکون» و آرامش وجودی است، که این مفهوم نه تنها غایت بنیادین خلقت زوجین را تشکیل می‌دهد، بلکه سایر اهداف فرعی همچون تولید نسل، مودت، رحمت و حتی ارضای نیازهای غریزی را به عنوان وسایل واسطه‌ای برای تحقق این غایت اصلی در بر می‌گیرد. در عبارات کلیدی همچون «لِیَسْكُنَ إِلَيْهَا» و «لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا» در آیات شریفه، حرف «ل» به عنوان لام غرض، صریحاً بر هدف‌مندی خلقت همسر از نفس واحده دلالت دارد و سکون را به عنوان علت غایی نکاح معرفی می‌کند؛ این تعبیر، آرامش را فراتر از سکون جسمانی؛ مانند آنچه فخر رازی با تمایز «إلی» از «عند» برجسته می‌سازد و به سطحی معنوی و روانی ارتقا می‌دهد، جایی که مرد و زن متقابلاً بدون تبعیض، همانند آیه «هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ» به یکدیگر پناه می‌برند و امنیت هیجانی می‌یابند. استنباط از تفسیر علامه طباطبایی نشان می‌دهد که این سکون، تکمیل نقص ذاتی انسان از طریق وصال است، که مودت و رحمت را به عنوان آثار عملی آن پدید می‌آورد؛ آیت‌الله جوادی آملی نیز این را به سطح توحیدی می‌رساند، جایی که خانواده به عنوان مسکن اصیل، آرامش را از غریزه که در گیاهان و حیوانات نیز هست متمایز می‌سازد و آن را به عنوان اصل قداست‌بخش خانواده معرفی می‌کند. از منظر آیت‌الله مکارم شیرازی، این آرامش همه‌جانبه؛ جسمی، روحی، فردی و اجتماعی است و ترک آن منجر به نقص تکاملی و آسیب‌های روانی می‌شود، که با تشبیه لباس در آیه برقره تطابقت دارد و حفاظت، پوشش عیوب و زیبایی را به عنوان نتایج سکون می‌بیند. روایات نیز این استنباط را تقویت می‌کنند؛ امام سجاد (ع) زن را مایه آرامش و آسایش می‌نامد، که آرامش را غایت قرار می‌دهد و رفتار متقابل همانند سیره امام علی (ع) با حضرت فاطمه (س) را وسیله برای آن می‌داند، جایی که نگرستن به همسر غم‌ها را زایل می‌کند. حتی تحلیل روانشناختی معاصر با استناد به دیدگاه‌های مزلو، بالبی، فروم، آدلر و فرانکل این دیدگاه را تأیید می‌کند، زیرا سکون را معادل امنیت هیجانی، عشق بالغ و معنا می‌بیند، که نیازهای زیستی و اجتماعی را به عنوان مراحل واسطه برای رسیدن به تعالی وجودی در بر می‌گیرد. بنابراین، سکون می‌تواند مقصد کلی و سایر اهداف نتایج رفتاری برای نیل به آن باشد—این نظر نه تنها با ادله قرآنی و روایی همسو است، بلکه جامعیت فقهی آن را در برابر برداشت‌هایی همچون تمرکز صرف بر تولید نسل در برخی تفاسیر متفاوت می‌سازد، زیرا نکاح را به عنوان نظام الهی برای آرامش وجودی انسان، که همه ابعاد زندگی را تحت پوشش قرار می‌دهد، تبیین می‌کند.

از دیدگاه برخی از نظریه‌پردازان دینی، یکی دیگر از اهداف اصلی نکاح تأمین و رفع نیازهای جنسی به شیوه‌ای مشروع و حلال است. غریزه جنسی به عنوان یک نعمت الهی، امری طبیعی و فطری در وجود انسان محسوب می‌شود. قرآن کریم این گرایش متقابل میان زن و مرد را بخشی از ساختار خلقت بشر دانسته است. غرایز انسانی با اهدافی والا برای رشد فردی و اجتماعی در وجود آدمی قرار داده شده و برای ارضای هر یک از آنها، دستورالعمل‌های مشخصی ارائه شده است تا از طغیان، افراط یا تفریط جلوگیری شود؛ زیرا چنین انحرافات‌هایی نه تنها مانع تحقق اهداف خلقت می‌شوند، بلکه می‌توانند به عذاب الهی در دنیا و آخرت منجر گردند. در پیوند میان زن و مرد، (در صورت رضایت طرفین از هم) اهداف کلی و جزئی ازدواج به بار می‌نشینند و فرد پس از ازدواج، علاوه بر ارضای غریزه جنسی، از دیگر مزایای این نعمت الهی بهره‌مند می‌شود. این امر به تحقق اهداف اصلی نکاح کمک شایانی می‌کند و عمدتاً از طریق رابطه جنسی حلال (جماع) محقق می‌گردد، جایی که هر یک از زوجین به شهوت خود پاسخ می‌دهند و لذت متقابل را تجربه می‌کنند. البته این هدف، زمینه‌ساز هدف دیگری از دیدگاه شارع مقدس است: زاد و ولد و ادامه نسل. با این حال، باید توجه

داشت که تناسل، هدف ذاتی ازدواج نیست. تعدادی از فقیهان شیعه و سنی بر این باورند که پاسخ به گزینه جنسی، هدف مستقیم ازدواج نیست، بلکه نتیجه طبیعی آن است تا هم موافقان و هم مخالفان به سوی ازدواج گرایش یابند.

از دیدگاه اندیشمندان سلامت روان، ازدواج می‌تواند نیازهای جنسی را از طریق ایجاد رضایت جنسی پایدار رفع کند، که این امر به عنوان یک پاداش رابطه‌ای عمل کرده و به افزایش رضایت زناشویی کلی منجر می‌شود، به ویژه با افزایش سن که پیوند میان رضایت جنسی و شادی قوی‌تر می‌گردد.^۱ مطالعات نشان می‌دهد که ازدواج اکوسیستم بهتری برای ارضای جنسی فراهم می‌کند و نسبت به افراد مجرد، رضایت بیشتری ایجاد می‌نماید، که این به سلامت روانی و کاهش استرس کمک شایانی می‌کند.^۲ از دیدگاه برخی پژوهشگران دینی این نیاز و رفع آن به عنوان یکی دیگر از مقاصد اصلی نکاح مطرح شده است و با ادله آیات قرآنی و روایی آن را ثابت کرده‌اند. قائلان به رفع نیاز جنسی به عنوان یکی از مقاصد اصلی نکاح، به عبارت قرآنی «نَسَاؤُكُمْ حَرَّتُ لَكُمْ» استناد می‌کنند.

خداوند در قرآن کریم میفرماید: «نَسَاؤُكُمْ حَرَّتُ لَكُمْ فَأَتُوا حَرَثَكُمْ أَنِي شِئْتُمْ وَقَدِّمُوا لِنَفْسِكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلِّمُوا أَنْتُمْ مَلَأُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ»^۳ شیخ طبرسی این آیه را با رویکردی جامع فقهی، لغوی و روایی بررسی می‌کند که ریشه در مقابله با عقاید نادرست یهود و مشرکان درباره روابط زناشویی دارد. طبرسی این آیه را بیان‌کننده آزادی عمل در روابط جنسی حلال، اما با تمرکز بر اهداف الهی مانند تولید نسل تفسیر می‌نماید. او ابتدا سه قول در معنای «نَسَاؤُكُمْ حَرَّتُ لَكُمْ» نقل می‌کند: اول به نقل از ابن عباس و سدی؛ زنان کشتزار شما هستند؛ نقل دوم از زجاج؛ زنان صاحب کشت برای شما هستند که از آنان فرزند و لذت به دست می‌آید. نقل سوم، زنان مانند کشت برای شما هستند. سپس «فَأَتُوا حَرَثَكُمْ أَنِي شِئْتُمْ» را به معنای «ورود به کشتزار از هر مکان یا کیفیت که خواستید» تفسیر کرده و آن را جوازی برای روابط جنسی در اشکال مختلف به شرط رعایت حدود الهی می‌داند. وی تأکید می‌کند که «حرث» به معنای کشت است و باید به شیوه‌ای باشد که منجر به نسل شود، زیرا بسیاری از فقها این را مخالف با استعاره قرآنی می‌دانند. بخش «وَقَدِّمُوا لِنَفْسِكُمْ» را به پیش‌فرستادن اعمال صالح برای آخرت تفسیر می‌کند و وجوهی مانند درخواست فرزند صالح، مرگ فرزند نابالغ (به عنوان ذخیره آخرت)، بسم‌الله گفتن یا دعا خواندن هنگام آمیزش، و ازدواج با زنان عقیف برای تولید فرزندان پاک را برمی‌شمارد، که همگی بر جنبه معنوی و اجتماعی روابط تأکید دارند (14، 15، 21، 22، 25).

در برداشت کلام شیخ طبرسی، ایشان رفع نیاز جنسی در این آیه را به عنوان بخشی طبیعی از روابط زناشویی می‌پذیرد. - به ویژه با نقل قول زجاج که لذت را کنار فرزند ذکر می‌کند، که می‌تواند به لذت جنسی اشاره داشته باشد- اما آن را وسیله‌ای برای هدف والای تولید نسل صالح و پیش‌فرستادن اعمال برای آخرت می‌داند، نه غایتی فی‌نفسه. تمرکز طبرسی بیشتر بر تولید مثل و معنوی است تا رضایت جنسی صرف، و این برداشت او را با دیدگاه‌های فقهی شیعه همسو می‌سازد که روابط را برای تقویت خانواده و جامعه اسلامی می‌بیند، نه فقط ارضای گزینه.

علامه طباطبایی حاصل کلام در معنای جمله «زنان شما کشتزارهای شمایند» را نسبت زنان به جامعه انسانی می‌داند که مانند کشتزار به زارع است؛ یعنی همان‌گونه که کشتزار برای بقای بذر و حفظ حیات ضروری است، زنان نیز برای بقای نسل بشر لازم‌اند. وی در بیان علت و هدف تمایل طبیعی مردان به زنان معتقد است که خداوند تکوین انسان را تنها در رحم زنان قرار داده است. از این رو مردان به زنان تمایل دارند. بنابراین، هدف اصلی این گرایش، بقای نوع انسانی است، نه لذت صرف. از این رو، آزادی عمل در روابط زناشویی «أَنِي شِئْتُمْ» برای تسهیل این هدف الهی است.^۴

۱. سوره بقره/۳۲۳

۲. طباطبایی، محمدحسن، ترجمه تفسیر المیزان، ج ۲، ص ۴۳۱۹

آیت الله مکارم شیرازی نیز، هم رای و نظر با سایر مفسران هستند و معتقدند این آیه، اشاره زیبایی به هدف نهایی آمیزش جنسی کرده است. ایشان آیه «نساؤکم حرث لکم» را تشبیهی زیبا و عمیق می‌داند که زنان را محل بذرافشانی و حفظ حیات نوع بشر معرفی می‌کند، نه صرفاً وسیله‌ای برای لذت و هوسرانی. «حرث» به معنای کشت و زراعت است و نشان می‌دهد که هدف نهایی آمیزش، تولید و تربیت فرزندان صالح است. جمله «و قدموا لأنفسکم» نیز به پیش فرستادن فرزند صالح به عنوان ذخیره آخرتی اشاره دارد، همانند صدقه جاریه و علم نافع. در نهایت، ایشان تأکید می‌کنند که این روابط باید با تقوا و آگاهی از ملاقات با خدا همراه باشد، تا از انحراف جلوگیری شود و به سعادت اخروی منجر گردد.^۱

جصاص از مفسران حنفی مذهب، مراد از «نساؤکم حرث لکم» را چنین تفسیر می‌کند: «حرث» کنایه از جماع در فرج است. جمله «فأتوا حرثکم أنى شئتم» دلالت دارد که جواز آمیزش فقط در فرج است، زیرا آنجا محل ولادت و بذرافشانی است. او با استناد به ظاهر آیه و احادیث متعدد پیامبر (ص) مانند «مقبله و مدبره ما کان فی الفرج» و «لا تأتوا النساء فی أدمهن»، آمیزش از دبر را حرام می‌داند و آن را «لواط صغری» می‌خواند. جصاص قول مالک را در حلال بودن آن رد می‌کند و تأکید دارد که آیه حرث، آیه «إلا علی أزواجهم» را تخصیص می‌زند و جواز را به محل ولادت محدود می‌کند، همان‌گونه که حرمت حیض با «أذی» تخصیص خورد. (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱) در واقع ایشان تنها مراد از عبارت «نساؤکم حرث لکم» را تنها جواز به جماع از فرج دانسته‌اند و به عبارتی به کیفیت چگونگی آمیزش جنسی بسنده کرده و هیچ اشاره‌ای به مقصد از این آمیزش و یا سبب این آمیزش و نتیجه آن نداشته‌اند.

از سویی خداوند متعال در آیه ی ۲۸ از سوره نساء با تصریح واژه «یرید» مقصد از استمتاع جنسی را بیان کرده است، آنجا که می‌فرماید: «یریدُ اللهُ أَنْ یخففَ عَنْکُمْ وَخَلَقَ الْإِنْسَانَ ضَعِيفًا (۲۸)» خدا می‌خواهد [با تشریح ازدواج با زنان مؤمن، و ازدواج با کنیزان مؤمن، و ازدواج موقت، بار مشکلات زندگی و مشقت‌های روابط نامشروع جنسی را] بر شما سبک کند؛ و انسان [در برابر مشکلات و شهوات جنسی] ناتوان آفریده شده است. (۲۸). علامه طباطبایی در تبیین این آیه، ضعف انسان را ناشی از ترکیب قوای شهوانی در نهاد او می‌داند؛ قوایی که پیوسته انسان را به سوی اشباع تمایلات جنسی سوق می‌دهند. به عبارتی مراد از اراده الهی در عبارت «یریدُ اللهُ»، اراده تشریحی خداوند است؛ یعنی خداوند با تشریح احکام نکاح، قصد تخفیف و آسان‌سازی برای انسان را دارد تا او بتواند در برابر فشار غرایز خویش در چارچوب حلال عمل کند. در این تفسیر، مقصود از استمتاع جنسی، نه صرف لذت جویی، بلکه ابزاری برای جلوگیری از فساد و انحراف جنسی دانسته می‌شود. علامه تصریح می‌کند که خداوند از روی لطف و رحمت، راه‌های مشروع ارضای غریزه را مقرر داشته—اعم از نکاح دائم، نکاح با کنیز و حتی نکاح موقت (متعّه)—تا انسان از مسیرهای ممنوعه و فاسد باز داشته شود. به باور آیت الله مکارم طبق صریح آیات انسان ذاتاً موجودی است که در معرض هجوم امیال و خواسته‌های گوناگون قرار دارد و اگر راه‌های مشروع و الهی برای ارضای این غرایز پیش روی او گذاشته نشود، به آسانی به انحراف و فساد کشیده می‌شود و نکاح راهی مشروع برای پاسخ به این نیاز غریزی است (9, 20, 21, 26).

نتیجه‌گیری

در شریعت اسلامی، نکاح به‌عنوان یکی از اساسی‌ترین نهادهای دینی و اجتماعی، به‌طور مستقیم با مقاصد بلند انسانی، اخلاقی و اجتماعی مرتبط است. مقاصد شریعت در باب نکاح، فراتر از پیوندی صرف میان دو نفر است و در راستای اهدافی چون حفظ نسل، ایجاد آرامش روانی، تحقق عدالت اجتماعی و تقویت روابط خانوادگی و اجتماعی عمل می‌کند. این اهداف و حکمت‌ها نه تنها در زندگی فردی، بلکه در سطح جامعه نیز آثار

عمیقی دارند. نکاح در شریعت اسلامی به عنوان ابزاری برای حفظ نسل بشری و تضمین بقای آن مطرح است. این مقصود از طریق تولید نسل جدید و تربیت فرزندان صالح به دست می آید. علاوه بر این، شریعت اسلامی به طور ویژه‌ای بر تربیت نسل دینی و اخلاقی تأکید دارد و از این جهت به طور خاص در فقه امامیه، ضرورت تعلیم و تربیت نسل در خانواده به وضوح مورد توجه قرار گرفته است. یکی دیگر از مقاصد کلیدی نکاح، ایجاد آرامش و سکونت روانی و عاطفی برای زوجین است. شریعت اسلامی ازدواج را به عنوان راهی برای تأمین نیازهای عاطفی و روحی معرفی می کند و در این راستا، نکاح در سطح فردی موجب کاهش اضطراب‌ها و نگران‌های روحی و روانی می شود. در این چارچوب، نکاح نه تنها یک رابطه جنسی است، بلکه یک پیوند عاطفی و اجتماعی است که در آن، زوجین باید با یکدیگر به عنوان مایه آرامش و سکونت رفتار کنند. مقصد دیگر شریعت در باب نکاح، تحقق عدالت اجتماعی و برابری میان زوجین است. در فقه امامیه، علاوه بر حقوق اقتصادی مانند مهر و نفقه، حقوق معنوی و اخلاقی نیز برای هر یک از زوجین تعریف شده است که موجب ایجاد یک رابطه مبتنی بر عدالت و برابری می شود. این مقصود نه تنها در سطح فردی بلکه در سطح اجتماعی به طور وسیع تری قابل مشاهده است و تأثیراتی عمیق در تحکیم ساختار اجتماعی و خانوادگی دارد. نکاح همچنین به عنوان وسیله‌ای برای تقویت پیوندهای اجتماعی و خانوادگی در شریعت اسلامی شناخته می شود. این پیوند، ضمن آنکه به عنوان یک رابطه خصوصی و فردی تلقی می شود، در سطح جامعه به عنوان یک نهاد اجتماعی مؤثر در ایجاد روابط مستحکم و اخلاقی میان افراد دیده می شود. خانواده به عنوان واحد بنیادی در جامعه اسلامی، نقشی کلیدی در ایجاد و حفظ انسجام اجتماعی ایفا می کند. در نهایت، یکی از اهداف مهم شریعت در باب نکاح، حفظ عفت و پاکدامنی انسان‌هاست. شریعت اسلامی ازدواج را تنها چارچوب مشروع برای ارضای نیازهای جنسی معرفی می کند و از هر گونه فساد جنسی و روابط غیرمشروع جلوگیری می کند. این امر باعث می شود که نکاح در شریعت اسلامی به عنوان ابزاری برای جلوگیری از انحرافات جنسی و ایجاد فضای اخلاقی و اجتماعی سالم شناخته شود. بررسی تطبیقی مقاصد نکاح در فقه امامیه و سایر مکاتب فقهی نشان می دهد که مقاصد اصلی نکاح در تمامی مکاتب فقهی اسلامی مشابه است، اما در فقه امامیه تأکید بیشتری بر ابعاد اخلاقی، حقوق معنوی و تربیت نسل صالح وجود دارد. در این مکتب، نکاح نه تنها یک پیوند اجتماعی و خانوادگی است، بلکه یک ابزار دینی برای رشد معنوی و اجتماعی انسان‌ها محسوب می شود.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ گونه تضاد منافی وجود ندارد.

موازین اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازین و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

References

1. Amidi AbM. The Rulings on the Principles of Rulings. Beirut: The Islamic Office; 1982.

2. Ardebili AbM. The Essence of Clarification on the Rulings of the Quran. Tehran: Jafariya Office for the Revival of Jafariya Works; 1993.
3. Jassas AbA. The Rulings of the Quran (Jassas). 1st Edition ed. Beirut: House for the Revival of Arab Heritage; 1985.
4. Juwayni Aa-MAa-MbAbY. The Proof in the Principles of Jurisprudence. Beirut: House of Scientific Books; 1997.
5. Khomeini R. The Book of Prohibited Gains. Tehran: Institute for the Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works; 1995.
6. Zuhayli W. The Objectives of Sharia as a Foundation for Human Rights: The Islamic Library.
7. Sobhani J. The System of Marriage in the Radiant Islamic Sharia. Qom: Imam Sadiq Institute; 1996.
8. Sadr MB. Clear Fatwas According to the School of the People of the House. 8th Edition ed. Beirut: Dar al-Taaruf for Publications; 1983.
9. Tabarsi FbH. The Assembly of Clarification. Beirut: House of Knowledge; 1986.
10. Tabatabaei MH. The Balance in the Interpretation of the Quran. 5th Edition ed. Qom: Society of Seminary Teachers of Qom, Islamic Publications Office; 1995.
11. Mostafavi H. Investigation into the Words of the Quran. Tehran: Center of the Book for Translation and Publication; 1982.
12. Shubayri Zanjani SM. The Book of Marriage; Transcripts of Advanced Jurisprudence Lessons. Qom: Ray Pardaz Research Institute; 1999.
13. Al-Alam YH. General Objectives of Islamic Sharia. Jordan: International Institute of Islamic Thought; 1991.
14. Amili Za-DbA. Paths of Understanding in the Refinement of the Laws of Islam. Qom: Islamic Knowledge Institute.
15. Makarem Shirazi N. Lights of Jurisprudence. Qom: School of Imam Ali bin Abi Talib; 2006.
16. Shatibi IbM. The Agreements in the Principles of Sharia. Beirut: House for the Revival of Arab Heritage; 2001.
17. Hilli HbY. Different Shia Opinions on the Rulings of Sharia. 2nd Edition ed. Qom: Islamic Publications affiliated with the Qom Seminary; 1993.
18. Hurr Amili MbH. Means of the Shia to Achieve Sharia Issues. 2nd Edition ed. Qom: Al al-Bayt Institute for the Revival of Heritage; 1994.
19. Sheikh Tusi MbH. The Extensive in Imami Jurisprudence. Tehran: Al-Murtadawiya Library for the Revival of Jafariya Heritage; 1967.
20. Tabarsi FbH. Translation of the Comprehensive Interpretation. 1st Edition ed. Mashhad: Astan Quds Razavi, Islamic Research Foundation; 1996.
21. Tabarsi FbH. Translation of the Assembly of Clarification Interpretation. 1st Edition ed. Tehran: Farahani.
22. Makarem Shirazi N. The Exemplary Interpretation. 10th Edition ed. Tehran: House of Islamic Books; 1992.
23. Khomeini SH. Jurisprudential Foundations of Family Planning. Tehran: Research Institute of Imam Khomeini and the Islamic Revolution; 2003.
24. Sanad M. The Support of the Firmest Handle, Book of Marriage. Qom: Baqiyat.
25. Makarem Shirazi N. Collection of Articles and Speeches of the Second Seminar on Islamic Perspectives in Medicine. Mashhad: Mashhad University of Medical Sciences Press; 2002.
26. Tabarsi FbH. Prose of Pearls. Mashhad: Astan Quds Razavi, Islamic Research Foundation; 2005.